

2. Діяльність Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.referat.com/Діяльність_Івана_Огієнка (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
3. Іван Огієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msmb.org.ua/books/thematic_bibliography/480/ (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану;
4. Огієнко Іван Іванович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://christian-culture.in.ua/content/view/81/36/> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
5. Іван Огієнко – митрополит Іларіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=121 (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
6. Іван Огієнко як державний і церковний діяч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/957790.html> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану;
7. Митрополит Іларіон і Українське Відродження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ru/geninf/osobystosti/ogienko> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.
8. 15 січня – День народження І.І. Огієнка – українського церковного і державного діяча [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emlab.ho.ua/Obrantsi/Ogienko,%20biografija.html> (дата звернення 28.04.2016). – Загол. з екрану.

In the article the famous church activities and educational activist Ivan Ogienko, who made a great contribution to the development of higher education in Ukraine is quite difficult years of the Ukrainian revolution and considered him credit for research and development of Christianity in Ukraine.

Key words: Ivan Ogienko, Ukrainian revolution, Ukrainian Central Council, People's University, Metropolitan Hilarion.

Отримано: 17.11.2016 р.

УДК 930.85

В. В. Моздір

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДУХОВНИЙ СИКРЕТИЗМ КУЛЬТУРИ ПОДОЛЯН: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СВИТОГЛЯДУ ІВАНА ОГІЄНКА (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)

У статті розглядається духовно-релігійна культура жителів Подільського краю, після включення регіону до складу Російського самодержавства у 1793 р. Описуються історичні події, які були характерні для даного часу і притаманні означеній проблематиці. Також автор доводить, що язичництво, як данина давнім традиціям, тісно переплелось з християнством, це і було релігійним синкретизмом. Хронологічні рамки дослідження: кінець XVIII – перша половина XIX ст.

Ключові слова: духовний синкретизм, Поділля, І. Огієнко, уніати, православ'я, язичництво, звичаї, вірування, традиції.

Після другого поділу Речі Посполитої, Поділля разом з іншими територіями, були включені до складу Російського самодержавства. Маніфест про приєднання польських областей обнародував 27 березня 1793 р. Михайло Микитович Кречетников. Документ був одночасно прочитаний в усіх церквах, записаний у міські книги і у багатолюдні місця прикріплення [1, с.3]. Поза всяким сумнівом, нова суспільно-політична дійсність потягла за собою еволюцію

церковно-релігійного життя, яке зазнало істотних інституційних, канонічно-юрисдикційних, етно-конфесійних перетворень [2, с.368].

Метою нашої розвідки є розкриття того, як поліконфесійне урізноманітнення краю та вплетені у релігійне життя давні, язичницького походження, звичаї впливали на культуру Подільської губернії від часу приєднання до Росії і до середини XIX ст. Водночас зазначимо, що ми не ставимо своїм завданням всебічно розкрити означену проблему, оскільки в межах однієї статті зробити це практично неможливо.

Проте, перш ніж перейти до безпосереднього розгляду означеної проблеми, повернемося до назви нашої статті і спробуємо з'ясувати, що ж таке «духовний синкретизм». Отже, духовний синкретизм – це результат взаємодії релігій різного рівня з утворенням нової системи вірувань і культу, що поширилася в якійсь природно-історичній спільності людей [38, с.21]. Серед різних варіантів синкретизму найбільшу історичну роль зіграла взаємодія язичницьких уявлень зі світовими релігіями. Язичництво, вплетене у життя народу, виявилось незнищеним при будь-якому ідеологічному впливі, в той же час монотеїстичні релігійні системи, які мали розвинену догматику, культ і інститути, також виявилися вельми гнучкими в цьому питанні [38, с.22]. У цьому ключі, ми поділяємо думку І. Огієнка, який стверджував, що давні вірування, як довговіковий набуток духовий, не могли легко й безслідно розвіятися перед наступом християнської віри серед народу, що в своїй переважаючій більшості був тоді неписьменний, і тому поставала мішанина вірувань, так званий синкретизм, а правильніше – двовір'я [39, с.8].

Деякі аспекти з означеного питання розглянуті у творчій спадщині І. Огієнка, В. Антоновича, М. Сімашкевича, Ю. Сіцінського, Л. Баженова, А. Філінока, Ю. Блажевича, А. Богущокої, А. Боднар, Е. Зваричука, С. Єсюніна, В. Кундельського, С. Сидорука та інших дослідників. Проте досі проблема залишається неповністю вивченою.

У вищезгаданому посланні від 27 березня, того ж 1793 р. імператриці Катерини II, яке до нових підданих зачитав генерал-аншеф Кречетников, гарантувалась повна релігійна свобода [3, с.253]. На практиці ж слова розходилися з ділом. Необхідно зазначити, що одним з найважливіших напрямків конфесійної політики Російської імперії на приєднаних територіях стала спроба впорядкувати церковну структуру і управління всіх конфесій, використовуючи, як зразок, структуру православної церкви, реформовану Петром I і його наступниками до рівня державної машини [4, с.81].

У цей час на ідеологічну зброю впровадження політики самодержавства перетворилась православна церква, яка мала впливати на свідомість народних мас, маніпулювати ними, формувати у населення покірність, вірність царю [5, с.147]. Духовенство ставало залежним від держави [3, с.255], відбувається зрощення офіційної (православної) церкви з державою [2, с.369]. Закономірним виявом цих процесів було створення православної єпархії. Це була 33-я за рахунком єпархія в Російській державі. Першим її предстоятелем став єпископ Віктор Садковський, який у березні 1794 року побував в Санкт-Петербурзі, де вніс низку пропозицій щодо вирішення проблем, пов'язаних з возз'єднанням уніатів з православ'ям [4, с.83]. До слова, урядова назва уніатів – «греко-католики» з'явилась у XVIII ст. в Австрійській імперії за часів Марії Терезії [6, с.432]. Найчисельнішою, на той час у краї була якраз уніатська церква, яка нараховувала 9300 парафій, 122 василіанських монастир, близько 4,5 млн. вірян і 1258 ченців [7, с.217]. Питання віросповідання набуває політичної ваги [8, с.231]. Активно

починає пропагуватись ідея возз'єднання унії з православ'ям. На межі XVIII-XIX ст. діяльність уніатів різко обмежується [7, с.224]. Водночас, слід зазначити, що на кінець XVIII ст. уніатське віросповідання стало виявником національно-релігійних особливостей українського народу [8, с.231]. Зневажливе ставлення до греко-католицької віри демонстрували православна і католицька церкви [7, с.217]. Польські шляхтичі вважали, що унія це вчення невігласів. Називали уніатство – «собачою вірою» [9, с.339]. Відомий історик XIX ст. В. Антонович стверджує, що населення новоприєднаних до Росії територій, відірваних від Польщі, нібито, після возз'єднання видихнуло з полегшенням. Пішло молитися по звичаю предків у церкви, а силоміць насаджувана уніатська церква, залишалась існувати на протязі незначного часу. Тепер вона була нікому не потрібна і ніким не підтримувалась в якості політичної зброї [9, с.335]. Нагомість відомий сучасний дослідник, професор А. Філіпюк переконаний, що повернення уніатів у православ'я було брутальним актом. Завдяки цьому церковне життя подільського населення заповнили представники російського духовенства або русифіковане українське духовенство з Лівобережжя, що отримало можливість цілеспрямовано впливати на культуру та вірування корінних мешканців [10, с.186]. 16 травня 1794 р. вийшов наказ, який велів віднайти здібних духовних осіб, так як «в новоучрежденных Минской, Изяславской и Брацлавской губерниях жители из униатов во многом количестве объявляют желание свое присоединится к православной нашей церкви» [39 с.94].

Аргументом возз'єднання послужила, начебто, латинізація уніатів. Насправді ж уніатська церква просто заважала остаточному злиттю Поділля з Російською імперією [7, с.224]. Перші ж заходи, спрямовані на повернення населення до православ'я, дали відчутні результати [11, с.70]. У травні 1794 року в усіх приходах обнародували текст грамоти, від імені преосвященного Віктора, із закликом до возз'єднання [4, с.83]. В цьому ж році уніати почали масово переходити у православ'я. І тут, у цьому питанні, також проявляється своєрідний духовний синкретизм. Можливо селяни бачили у православній церкві своєрідний захист щит від свавілля польських поміщиків, тому і з ентузіазмом здійснювали перехід [12, с.30]. Проте, після включення краю до Росії, православна церква зняла маску, оскільки стала опорою самодержавства проти селянства, і більше не виконувала роль союзника та захисника селянства у боротьбі з польським поневоленням, як це було до 1793 року [3, с.255]. Сприяли поверненню колишніх уніатів у православ'я соціально-економічні негаразди. Селянство наївно вірило, що перехід під православного царя й поворот до православ'я поліпшить його долю. На певну соціальну винагороду та лояльність до нової влади розраховували і частини уніатської шляхти та міщанства [11, с.70]. У рескрипті від 22 квітня 1794 року на представлення преосвященного Віктора йшлося про викорінення унії [13, с.209]. Крім того, прагнучи послабити позиції уніатів, у 1795 р. Катерина II наказала закрити василіанські монастирі, які не утримували навчальних закладів і богадільень. Тож було ліквідовано усі уніатські єпархії. Хижакський наверненням у православ'я на межі XVIII-XIX ст. уніатська церква втратила 9 тис. парафій, 145 монастирів, 8 млн. віруючих [7, с.224]. До 1796 р. справа возз'єднання була практично завершена [14, с.89]. Заради справедливості, варто зауважити, що колишнім уніатам все-таки надавалась формальна можливість протягом п'яти років повернутись до старого обряду, щоб не утискати свободу совісті [15, с.19].

Втім, ліквідувати греко-католицьку віру одним ударом не було можливості, оскільки це загрожувало масовим збуренням населення [7, с.225]. На кінець XVIII ст., не дивлячись на політичні зміни, позиції уніатської церкви за-

лишалися сильними. У 1795 р. Лєтичівський міський суд присудив частину міських земель Головинцеькому уніатському монастирю [16, с.585]. Поляки допомагали уніатам, з допомогою суду, повернути назад Троїцький монастир в Кам'яниці-Подільському [14, с.93], який був відібраний в уніатів у листопаді 1795 р., і на момент судової тяганини перебував у віданні православних монахів [17, с.42]. Однак, загалом, всі спроби уніатів зазнали невдач. Власне, все це свідчить про те, що хоч до розколу Польщі, поляки-католики зверхньо ставились до уніатів, то тепер у спільній біді, якою було поневолення у Російській імперії, поляки-католики бачили в уніатстві союзника [14, с.93]. В 1822 р. уніати підпорядкували собі Миколаївську церкву в Кам'яниці-Подільському, що раніше належала вірменській католицькій спільноті і вели там служби, аж до остаточної ліквідації уніатської церкви в імперії у 1839 р. [14, с.94].

Також до сильної сторони уніатської церкви можна віднести – закоренілі духовно-релігійні звичаї народу. Так, до прикладу щороку, 24 червня, в м. Кам'яниці був так званий «відпуск». У місті збиралось чимало людей, а також відбувалась народна ярмарка. В народі це свято називали «Івановець». На святі переважали молдавани. Саме слово «відпуск» вказує на католицько-уніатський вплив, який продовжував залишатися. Відпуски при подільських церквах були введені уніатськими священниками і не були характерними для православ'я [18, с.151]. Зважаючи на це, благочинна інструкція 1795 р., вимагала від новоприєднаних з унії в православ'я священників знищити церковно-обрядові розбіжності [19, с.56-58]. Між тим, зміна обряду не була простою формальністю, адже тягла за собою корінні переміни у процесі богослужіння, а також у мові богослужіння. До цього, в уніатській церкві мовою богослужіння була українська. Новими ж правилами, почалось змінюватись облаштування храмів, поверталась слов'янська мова богослужіння. Духовні особи не допускались до літургії, без попереднього переконання, що священник володів обрядами і постановами Східної церкви [15, с.18]. Та не зважаючи на ряд запроваджених заходів, уніатські духовно-культурні традиції були живими, а православний обряд залишався чужим. Забігаючи наперед зазначимо, що після невдалого польського повстання, протоієрей Іоан Скворцов, об'їхавши все Поділля у 1831 р., за розпорядженням Синоду, описав недоліки, які помітив в процесі інспектування. У своєму звіті протоієрей Скворцов звертав особливу увагу на необхідність вивчення селянами православних молитов. Очевидно, що навіть у 30-х роках ХІХ ст., коли пройшло понад 35 років після вклюднення Поділля до Російської імперії і гонінь на уніатство, подоляни все одно не розуміли старослов'янської мови, якою велась служба [14, с.99]. Новонавернене у православ'я, а по суті своєї старе уніатське духовенство особливо не сприяло цьому. Син священника о. Івана, майбутній протоієрей Михайло пригадував, що хоч був малолітнім, але умів уже читати. Потрапивши на прийом до архієпископа Кірила, разом з батьком, він тримав у руках старий, засмальцьований, потертий уніатський буквар. За що батько хлопчика отримав доброї прочуханки від архієрея, мовляв, як дитина православного священника може читати уніатський буквар. Уніатська література, ще довго використовувалась православним духовенством, насправді православні книжки були у дефіциті [20, с.7]. Офіційне приєднання уніатів до православ'я у 1839 р. нанесло серйозний удар по престижу поляків. Це приєднання, у завершеній формі, могло б відбутись на 45 років раніше, якби в листопаді 1796 р. Павло І не анулював рішення Катерини ІІ від 22 квітня 1794 р. [21, с.497]. Не дивлячись на загальне зростання значення православ'я як опори державної політики, у Санкт-Петербурзі не були готові до рішучих дій проти католиків, які мали дуже сильні позиції в регіоні [22, с.93]. Після приєднання Поділля, римо-католицька церква перемістилась на другорядну позицію у релі-

гійному житті краю. Однак, позиції її залишалися сильними [7, с.221]. Тим часом російська бюрократія різними способами намагалася перетворити римо-католицьких священників на своїх агентів пропаганди [23, с.98]. У 1795 р. за наказом Катерини II була ліквідована Кам'янецька римо-католицька дієцезія, Кам'янецький біскуп А. Красінський виїхав до Праги [24, с.74]. 6 вересня 1795 р. було створено Летичівську римо-католицьку єпархію для віруючих Подільської, Брацлавської і Вознесенської губерній.

Після смерті Катерини II, царем став її син Павло I. Позиція нового імператора щодо католиків зводилася до обмеження впливу останніх та налагодження з ними партнерських стосунків. Наступник Павла, цар Олександр I вважав релігії засобом відвернення вільнодумства [7, с.222]. В цей час жодних обмежень, переслідувань чи гонінь католицьке духовенство краю не зазнавало [7, с.223]. Користуючись царською підтримкою, поляки стали перецягувати в католицизм колишніх уніатів і кріпосних селян. Це фіксувалось у Проскурівському, Лїтинському, Ушицькому повітах, а також у Кам'янець-Подільському [25, с.71]. Були випадки, коли православні церкви відбирались, а натомість відкривались костели [25, с.72]. Формально на території Правобережної України православна церква мала становище панівної, однак фактично до кінця 30-х років XIX ст. панівні позиції продовжувала зберігати римо-католицька церква [22, с.94]. Так було не довго. Внаслідок поразки польського повстання царська адміністрація вжила рішучих заходів щодо обмеження господарської чинності католицьких священників, скоротила кількість релігійних споруд та священнослужителів, реалізувала секуляризаційну реформу, яка суттєво підірвала підвалини економічної спроможності римо-католицького духовенства на Поділлі, значно обмежила його господарську діяльність та змусила священників випукувати інші джерела доходу, окрім державного грошового утримання [26, с.391].

З 30-х років Поділля починає, принаймні зовнішньо очищуватись від атрибутів унії і католицизму. Будувались нові храми [12, с.53], які були зведені в російському архітектурному стилі. Приходи почали забезпечуватись православною літературою [12, с.54]. На початку 1832 р. на подільську кафедру був призначений преосвященний Кіріл, уродженець Московської губернії, вихованець Петербурзької духовної академії [14, с.97]. Кіріл був ярим поборником з пережитками уніатського минулого. Він виправляв уніатське богослужіння. Книги замінював православними. З церков забирали бокові престולי, монстранції, викорінювався лагінський обряд, хрещення немовлят відбувалось через обливання їх [14, с.98].

Нападків від російського державного бюрократичного механізму на Поділля зазнавали не лише католики та уніати, але й православні старообрядці [27, с.135]. Водночас до протестантських та іудейських конфесій на Поділлі, російський уряд ставився лояльно, не перешкоджаючи їх діяльності. Правда їх вплив на вірування поділян був мінімальним [7, с.224]. Головними центрами лютеранства на Поділлі були міста Немирів та Дунаївці. У Російській імперії лютеранів представляли переважно переселенці-колонізатори німці і філи [28, с.40].

Тож, як бачимо в цілому, на територію Поділля повернулась не материнська староукраїнська віра, яка була повсюдно поширена на українських землях до 1596 р., а прийшло російське православ'я, що виконувало духовну підставу самодержавства. Православні храми, приходи та церковно-освітні заклади ставали основними осередками зросійщення українців. Запроваджувались російські канони, в церковну службу вводилась російська мова, система підготовки та призначення служителів, організація освіти та виховання дітей. Церква перетворилась у державну структуру, відбулось зрощення держави з православною церквою, на даній території [3, с.254]. Між тим православна церква ставила своїх прихожан у

певні духовно-культурні рамки, переконувала вірян у тому, що їх звичаї і традиції, які походять від язичництва – це породження злого духа, а отже закликала відмовитись від них [29, с.39]. Будучи відірваними від своєї звичної уніатської конфесії, через велику культурну різницю, не розуміючи нової церковної мови, не знаючи молитов, селяни продовжували таємно продукувати власну етнокультуру – сповідувати віру і берегти традиції, що залишились їм у спадок від їх предків. Це проявлялось у своєрідних місцевих марновірствах, забобонах, віруваннях, обрядах, сплетених в єдине ціле на основі язичницьких і християнських мотивів.

Не можна сказати, що в своїх релігійних уявленнях, подоляни були вільними від старої закваски язичництва. Народ ревно зберігав ті повір'я, забобони, марновірства, з якими тісно зріднився ще у древності. Християнські істини іноді «одягалися» у вже готову заготовку, форму, що зберігались як святиня з часів язичницької епохи [30, с.143]. Ознак двовір'я серед українського народу, як і серед інших слов'янських і неслов'янських народів, надзвичайно багато [39, с.331]. Як вважав І. Огієнко основним місцем, де вперто й довго трималися своєї власної дохристиянської віри – було село. Від того і пішла назва «поганська» (язичницька) віра, бо з латинської мови «*paganus*» перекладається як – сільський, селянин [39, с.5]. Тут то прихована вся іронія, оскільки в досліджуваному періоді, коли українська інтелігенція виразно відірвалася від свого народу [39, с.410], і разом з міщанами зневажали власну культуру, називали «*мужицького*» [39, с.406], село стало тою колицюю, в якій зберігались, а пізніше відродилася духовна етнокультура. Іван Огієнко доводив, що чимало з того, що було в давнину, збереглося [39, с.20]. Наші дослідження, теж доводять, що наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. в основі протонародних вірувань лежали дохристиянські традиції.

Так, на Поділлі існував дивний звичай «*лубка*», який виражався у ігрових мотивах. Забава проводилась у тій хаті, де хтось помирав. В будинку де лежав покійник, вночі, збиралась молодь, в іншій половині хати, всі сідали в коло на підлогу. Потім обирався хтось для «*лубка*», йому зав'язувались очі [31, с.492]. Вибраний ходив по центру кола, а гравці «озброївшись» кнутом били «*лубка*» по плечах, швидко передаючи джгут кому-небудь. «*Лубка*» мусів зловити або знайти кнут, і його били ним до тих пір, поки він не знайде цього батога. В кого буде знайдений батіг, той йде в центр кола. Розвага ця продовжувалась до ранку, супроводжувалась криком, сміхом, непристойними жартами. Тим часом в іншій частині будинку, псаломщик читав над покійником псалтир, під шалені окрики молоді, яка ніби забула, що в хаті покійник. Офіційну церкву дуже обурював такий дивний, «дикий» звичай [31, с.493]. За однієї з версій, гра бере свій початок, як спомин бичувань Ісуса Христа, його страждань, коли Христа били під час хресної дороги [31, с.494].

І таких етнокультурних обрядів було чимало. До прикладу, у Вінницькому, Літинському, Гайсинському і частково Ямпільському, Брацлавському повітах існував звичай «гонити шуляка». Відзначався він у перший день посту (Петриків). І нагадував вакханалію стародавніх часів. Православне духовенство називало це стародавнє свято гульбищем, бісівськими ігрищами [40, с.2]. Народ неохоче ділився подробицями цього святкування, через гоніння на це язичницьке торжество з боку церкви, яке називалось «хлопськими забобонами» [40, с.2].

У XIX ст. під час провідної неділі, існувала традиція, з явними язичницькими коренями, яка гостро засуджувалась християнськими священнослужителями. Не встигала закінчитись панахида, як на могилі померлого родича, рідні починали галасливе частування, що перетворювалось на повальну пиятику. Пов'язане це було з тим, що у дохристиянські часи, предки мали звичку проводити на гробах покійників так звані тризни, тобто поховальний обряд, який складався з пісень, танців, бенкету і проведення змагань на честь покійного [32, с.15]. Натомість греко-російська церква навчила, що не потрібно їсти або

пити на кладовищі, особливо недопустимо лити горілку на могилу, адже цим актом ображається пам'ять покійника. Звичай залипати їжу на могилі являвся також пережитком язичництва [33, с. 6]. Окремої уваги заслуговує повір'я у можливість впливати на сили природи. Поділля було землеробським регіоном і коли була засуха, то це загрожувало голодом. У 1798 р. приходський священик с. Глубочок Гайсинського повіту доповідав, що економ села зібрав в поселені біля сотні жінок, наказав їм скупатись у воді, а потім на двох санях, склавши на них по три напівбочки, цю воду вивозили на поле і розливали, для того, щоб викликати дощ під час посухи [34, арк. 6].

З глибини віків прийшло до подільян давнє повір'я у надприродних істот. Чільне місце в демонології Подільського краю займали відьми. Вважалося, що вони мали здатність затримувати дощ, прикликати засуху, накликати на людей різні біди [35, с. 12]. Через забобони про відьом, 6 липня 1809 р. прикажчик села Лисець Ушицького повіту Студзинський разом із селянами, по власному марновірстві, заради виклику дощу на землю, топили жінок у місцевому ставку, чіпляючи на їх тіло залізо, з метою виявлення відьом. Згодом економ нібито впізнавши серед жінок відьом, грізно наказував їм, щоб ті викликали дощ та пригрожував розправою у разі непокори [36, арк. 2].

У часи правління Миколи I, царський уряд спрямував свою політику на інтеграцію і асиміляцію єврейського населення з місцевим [8, с. 239]. Паралельно з українською, на Поділлі розвивалась місцева єврейська етнорелігійна культура, яка через політику уряду починає зазнавати своїх трансформацій. До 1831-1832 років натуральна рекрутська повинність торкнулась єврейського етносу Поділля [37, с. 184]. З метою захиститися від рекрутчини, деякі єврейські громади наклали на себе строгий піст, а після публікації маніфесту про введення рекрутської повинності, влаштували молитви на кладовищах, закликаючи душі праведників заступитися за них перед Всевишнім. Намагання євреїв вжити теургічних заходів задля впливу на соціально-політичний процес не на жарт налякало владу. Крім поширювались чутки, що іудеї склали спеціальні молитви-прокляття про імператора і читають їх у кожний понеділок і четвер [37, с. 186].

Таким чином, ми бачимо, що язичницькі корені надовго вкоренились в колективній свідомості подільян. Тож з давніх-давен у нашого народу мирно вживалися два початки: язичницький і християнський. Після включення території Поділля до складу Російського самодержавства, домінуючою у середовищі селянства стає Православна церква, яка перетворилася на інструмент впливу і пропаганди самодержавства і водночас намагалася через впровадження різних заходів викоринити традиційну етнокультуру українців, проте, незалежно від того давні звичаї краян залипались живими. Поряд з тим, відбувається насильницьке об'єднання уніатської церкви з греко-російським православ'ям, хоча на той час це були зовсім різні у культурному плані конфесії, а уніатська церква на кінець XVIII ст. вже встигла стати носієм української етнокультури. Повір'я, звичаї, традиції, забобони, марновірства, обряди були своєрідною компенсацією нестачі духовних потреб, якими повністю не могла забезпечити народ Східна церква.

Список використаних джерел:

1. Матеріали для истории Подольской губернии. Время Генерал-губернатора М.Н. Кречетникова (1792-1793 гг.). Прибавление к №5 Подольских Губернских Ведомостей, 1885. – С. 3. Матеріали для истории Подольской губернии: [Время генерал-губернатора М.Н. Кречетникова (1791-1793)]. – Б.м., 1885. – 318, X с.
2. Блажевич Ю.І. Церковне покарання «Спитимія» та його застосування для священнослужителів і причту в Подільській губернії (кінець XVIII – середина 50-х рр. XIX ст.) / Ю.І. Блажевич // Вісник Кам'янець-Подільського національного уні-

- верситету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А.Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. — Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. — С. 367-373.
3. Філінюк А.Г. Православна церква в Правобережній Україні як інструмент експансіоністської політики російського самодержавства у Речі Посполитій наприкінці XVIII ст. / А.Г. Філінюк // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А.Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. — Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. — С. 244-262.
  4. Блажевич Ю.І. Православна церква Поділля в умовах інкорпорації краю в систему Російської імперії (кінець XVIII — перша половина XIX ст.) / Ю.І. Блажевич // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський : Оіом, 2006. — Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». — С. 81-83.
  5. Філінюк А.Г. Особливості національно-культурного життя Правобережної України наприкінці XVIII — у першій третині XIX ст. / А.Г. Філінюк // Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий «круглий стіл» у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національного культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької — 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський) : науковий збірник. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. — С. 144-148.
  6. Берестейська церковна унія // Енциклопедія українознавства: Словникова частина : у 10 т. / ред. В. Кубійович ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. — Париж ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1955-57. — Т. 4. — С. 432.
  7. Філінюк А.Г. Етнорелігійні перетворення на Поділлі наприкінці XVIII — в перших десятиліттях XIX століття / А.Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський : Оіом, 2008. — Т. 12: Матеріали восьмого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». — С. 215-229.
  8. Філінюк А.Г. Вплив церковно-релігійного чинника на особливості виконання рекрутської повинності населення Поділля / А.Г. Філінюк, С.А. Сидорук // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський : Оіом, 2008. — Т. 12: Матеріали восьмого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». — С. 230-244.
  9. Антонович В.Б. Монографія по истории западной и юго-западной России / В.Б. Антонович. — К. : Типография Е.Я. Федорова. Крещатицкая площ. собвен. дом, 1885. — Т. 1. — 351 с.
  10. Філінюк А.Г. Зміни в національно-культурній сфері Поділля на межі XVIII-XIX століть та їх особливості / А.Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський : Оіом, 2008. — Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». — С. 180-189.
  11. Григоренко О.П. Деякі аспекти російщення населення поділля в період становлення православної подільської єпархії в перші десятиліття XIX ст. / О.П. Григоренко, В.В. Чупира // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський : Оіом, 2006. — Т. 9: Матеріали п'ятого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». — С. 69-78.
  12. Викул П.Ф. Прошедшее Подолии: По поводу столетия воссоединения Подолии с Россией 1793-1893 / Свящ. П.Ф. Викула. — [2-е изд.]. — Каменец-Подольск, 1893. — 64 с.

13. Подолия. Историческое описание. – СПб. : Типография Высочайше утвержденного Товарищ. «Обществ. Польза», 1891. – С. 209.
14. Тарнавский А.И. Столетие воссоединения Подольской губернии с Россией: С крат. историей Подолии, в вопр. и ответах / [А.И. Тарнавский]. – Каменец-Подольск : Тип. Подол. губ. правл., 1892. – 116 с.
15. О воссоединении униатов с православной церковью Российской империи. – СПб. : В Синодальной типографии, 1839. – [2], 29 с.
16. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Коммиссиею для разбора древних актов. – К. : В Университетской Типографии, 1869. – Ч. 5. – Т. 1: Акты о городах. – 94, 646 с.
17. От. Пантелеймон (Сваричевский А.В.) Православні монастирі Проскурівщини ХІ – поч. ХХ ст.: віхи історії / А.В.Сваричевський // Матеріали ІІІ науково-красназничої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» / редкол. Л.В. Баженов (голова), Ю.І. Блажевич (співголова), С.М. Єсюнін (співголова, відповід. редактор) та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 40-44.
18. Город Каменец-Подольский. Историческое описание священника Е. Сецинского. (В память исполнившагося в 1893 году столетия воссоединения Подолии с Россией) – К. : Тип. С.В. Кульженко, Ново-Елисетинская ул. соб. д., 1895. – 279 с.
19. Доброловский К.С. Виктор Садковский, епископ Переяславский и Бориспольский (1793-1795 гг.), а затем архиепископ Минский, Изяславский и Брацлавский (1793-1795 гг.): [Ист.-биогр. очерк] / [Соч.] Константин Доброловского. – Каменец-Подольск, 1893. – 69 с. – (Деятели времени воссоединения Подолии с Россией).
20. Ковальский М.И. Из Подольской старины / [М.И. Ковальский]. – СПб. : Тип. т-ва п/ф «Электро-тин. Н.Я. Стойковой», 1911 (обл. 1912). – 113 с.
21. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / Д. Бовуа ; авторизованный перевод с французского Марии Крисань. – М. : Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.: ил.
22. Кундельський В.В.Окремі штрихи українсько-польських відносин на теренах Проскурівського повіту наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. / В.В. Кундельський // Матеріали ІІІ науково-красназничої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» / редкол. Л.В. Баженов (голова), Ю.І. Блажевич (співголова), С.М. Єсюнін (співголова, відповід. редактор) та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 88-97.
23. Зваричук Е.О. Благодійна діяльність римо-католицької церкви на Поділлі у ХІХ ст. / Е.О. Зваричук // Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий «круглий стіл» у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський) : науковий збірник. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. – С. 98-101.
24. Трубочанінов С.В. Політико-культурні зв'язки між Кам'янцем-Подільським і Прагою (ХVІ-ХХ ст.) / С.В. Трубочанінов // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – С. 71-75.
25. Яворовский Н.И. История гражданской и церковной жизни Подолии / Н.И. Яворовский. – Каменец-Подольск : Подол. союз рус. националистов, 1912. – 88 с.
26. Єсюнін С.М. Храми римо-католицької церкви у Летичівському повіті Подільської губернії за візитацією 1844 року / С.М. Єсюнін // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали П'ятої науково-красназничої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України» / під. ред. О.Г. Погорільця, О.А. Коляструк, А.М. Тремб'яцького та ін. – Межибіж ; Хмельницький : ІІІ Мельник А.А., 2011. – Ч. 2. – С. 390-396.
27. Блажевич Ю.І. З історії становлення релігійних громад національних меншин Хмельниччини / Ю.І. Блажевич // Міжнародні відносини в контексті укра-

- їнського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий «круглий стіл» у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський): Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. – С. 134-139.
28. Феодос'єв С. Лютеранська церква на Поділлі / С. Феодос'єв // Хмельниччина: Дивокрай. – 2005. – №1-2. – С. 40-41.
  29. Можно ли верить снам. – Почаев : Изд. Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2005. – 64 с.
  30. Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии / М. Симашкевич. – Каменец-Подольский : Типография Д. Крайза, 1876. – Вып. 2 (Из Подольских Епархиальных Ведомостей). – С. 81-182.
  31. Дикая забава «лубок» // Подольские епархиальные ведомости. – 1898. – №19. – С. 492-496. – Не официальная часть.
  32. Моздир В.В. Відношення православної церкви до культурних звичаїв, традицій, прикмет подільян наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / В.В. Моздир // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2016. – Вип. 7. – С. 14-16.
  33. Как вести себя на кладбище. Практические советы о поведении на кладбище и поминании усопших. Лития, совершаемая мирянином дома и на кладбище. Акафис о упокоении усопших. – М. : Ковчег, 2011. – 48 с.
  34. Дело о насильственном загоне в речку ста женщин с. Глубочек, Гайсинского уезда, принуждая их вывозить на санях бочки с водой на поле, экономом помещика Ярошинского, с целью совершения суеверного «обряда вызова дождя» во время засухи 1798 г. // Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф.315, оп.1, спр.1091. – 14 арк.
  35. Селецкий А.К. Колдовство в Югозападной Руси в XVIII ст. / [соч.] Арсения Селецкого. – К. : Ред. «Киев. старинь», 1886. – 44 с.
  36. Дело о совершении суеверного обряда приказчиком села Лисца Ушицкого уезда Студзинским выразившегося в утоплении женщины с целью вызова дождя // ДАХО, ф.315, оп.1, спр.1121. – 14 арк.
  37. Сидорук С.А. До питання про вплив рекрутчини на єврейські громади Правобережної України / С.А. Сидорчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А.Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. – С. 183-191.
  38. Беляева Е.В. Исторические типы религиозного синкретизма / Е.В. Беляева // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя гуманітарных і грамадскіх навук. – 2008. – №4(35) – С. 21-26.
  39. Іларіон, митрополит. Дохристіянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. / Іларіон, митрополит. – 2-е вид. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 424 с.
  40. Венгрженовский С.А. Языческий обычай в Брацлавщине «гонь ты шуляка» : (Этногр. этюд) / [соч.] Сергея Венгрженовского. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 42 с.

This article describes the culture and religion of the residents Podolia in the first half of the nineteenth century. The negative attitude of the Orthodox Church to pagan traditions and customs described in Podolsk region too. In addition, the association describes the Orthodox religion and the Greek-Catholic religion sin to one denomination.

Key words: I. Ogienko, uniates, Orthodoxy, Paganism, customs, beliefs and traditions.

Отримано: 11.11.2016 р.